

QUỐC SỬ QUÁN TRIỀU NGUYỄN

Đồng Khánh Khải Định chính yếu

NHÀ XUẤT BẢN THỜI ĐẠI
TRUNG TÂM VĂN HOÁ NGÔN NGỮ ĐÔNG TÂY

ĐỒNG KHÁNH, KHẢI ĐỊNH CHÍNH YẾU

ĐỒNG KHÁNH, KHẢI ĐỊNH CHÍNH YẾU

In lần thứ nhất

Dịch theo nguyên bản *Đồng Khánh chính yếu* (ki hiệu VIET-A-HIST-26)
và *Khải Định chính yếu sơ lập* (ki hiệu VIET-A-HIST-27) lưu trữ tại Thư viện Hiệp hội Á châu
(Societe Asiatique) nước Cộng hòa Pháp

© Bản quyền bản tiếng Việt: Dịch giả và Gia tộc họ Cao Xuân
© Bản quyền bố cục và trình bày: Trung tâm Văn hoá Ngôn ngữ Đông Tây

QUỐC SỬ QUÁN TRIỀU NGUYỄN

ĐỒNG KHÁNH, KHAI ĐỊNH
CHÍNH YẾU

NGUYỄN VĂN NGUYỄN *dịch*

NHÀ XUẤT BẢN THỜI ĐẠI
TRUNG TÂM VĂN HOÁ NGÔN NGỮ ĐÔNG TÂY

LỜI GIỚI THIỆU

Trong khối lượng sách vở đồ sộ của Quốc sử quán triều Nguyễn biên soạn ra trong quá trình hơn 100 năm hoạt động, **Đồng Khánh, Khải Định chính yếu** có thể coi là tài liệu cuối cùng được cơ quan phụ trách biên soạn và in ấn chính thức của triều đình này làm ra để hoàn tất bộ phận biên soạn về lịch sử của mình. Trước đó, về lịch sử chung các triều đại thì có **Khâm Định Việt sử Thông giám cương mục**, biên chép lịch sử từ thời Hùng Vương (năm 2879 – 158 trước Công nguyên) cho đến khi kết thúc triều Lê (năm 1789). Về lịch sử của riêng triều Nguyễn thì có **Đại Nam thực lục**, biên chép lịch sử từ thời các Chúa Nguyễn (năm 1558) qua thời kì sáng lập ra triều đại của Gia Long cho tới kết thúc triều Đồng Khánh (năm 1888). **Đồng Khánh, Khải Định chính yếu** chính là sự bổ sung biên chép những sự kiện lịch sử tiếp nối cho hai bộ sử nói trên.

Đồng Khánh, Khải Định chính yếu được biên soạn từ khoảng tháng 10 năm Khải Định thứ 7 (1922) đến tháng 6 năm Khải Định thứ 8 (1923) thì hoàn thành. Sách gồm có hai phần: phần **Đồng Khánh chính yếu**, 6 quyển, chép các sự kiện trong hơn 3 năm thời Đồng Khánh (từ tháng 8 năm 1885 đến tháng 12 năm 1888) và phần **Khải Định chính yếu sơ tập**, 10 quyển, chép sự kiện từ tháng 4 năm 1916 đến hết năm Khải Định thứ 7 (1923). Ở từng phần, các sự kiện được chọn lọc phân chép thành nhiều mục: Chính thống, Kinh thiên, Pháp tổ, Hiếu trị, Gia pháp, Cản chính, Ái dân, Đôn thân, Thế thân, Dụng nhân, Huấn sắc, Giáo hóa (phụ Chính tục), Túc lễ, Thận hình, Gia thường, Minh phạt, Cầu ngôn, Trọng nông, Văn trị, Võ công, Thế chế và Bang giao.

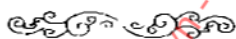
Với cách trình bày như vậy, sách này đã thể hiện một phương

thực biên soạn khác với hai bộ sử biên niên trước đó, tức là biên chép sự kiện theo các chủ đề, dựa theo thể lệ được vua Minh Mệnh đặt ra từ trước đây, khi vị Hoàng đế này sai sử thần biên soạn sách **Minh Mệnh chính yếu**, theo đó việc biên chép sự kiện lịch sử «chi tóm tắt những điều cốt yếu» và «cứ thực chép thẳng, chính yếu là ở đây, không cần phải nhiều lời khen ngợi, phàm việc lớn thì nên chép kĩ, việc nhỏ thì chép sơ lược». Bởi vậy đặc điểm của phương thức biên soạn này là các sự kiện được đưa vào sách một cách có chọn lọc, sắp xếp theo từng chủ đề, đồng thời không biên chép trực tiếp bằng lời của sử thần mà được thể hiện thông qua những tư liệu chính thức như văn bản Châu phê, dụ ngữ, chúc từ, văn ngự chế của Hoàng đế và các bản ghi chép «khởi cư chú» của triều đình. Thông qua những đoạn trích từ nguyên văn những văn bản chính thức, những lời Châu phê và chỉ thị của vua lúc đương thời, sách **Chính yếu** đã tỏ ra tương đối khách quan khi phản ánh những sự kiện trong giai đoạn suy thoái cuối cùng của triều Nguyễn, khi mà quyền tự quyết đã phụ thuộc hoàn toàn dưới sự bảo hộ của thực dân Pháp. Với hơn một nghìn trang sách in, phản ảnh hơn hai chục chủ đề chính trong hoạt động chính trị của triều đình, **Đồng Khánh**, **Khái Định chính yếu** rõ ràng đã vượt quá mục đích dùng làm tài liệu tham khảo cho Hoàng Thái tử học tập như lời giải trình của sử thần, mà thực sự là một bộ sách lịch sử chính thức của triều đình phản ánh giai đoạn lịch sử đặc biệt này.

Nguyên bản được sử dụng trong bản dịch này là bộ sách in hiện được lưu trữ tại Thư viện Hiệp hội Á châu (Societe Asiatique) nước Cộng hòa Pháp. Sách gồm hai phần: **Đồng Khánh chính yếu**, đóng thành 2 tập (kí hiệu VIET-A-HIST-26/1-2) và **Khái Định chính yếu sơ tập**, đóng thành 3 tập (kí hiệu VIET-A-HIST-27/1-3).

Nguyễn Văn Nguyên

ĐỒNG KHÁNH, KHÁI ĐỊNH CHÍNH YẾU

QUYỂN THỨ

www.lib.hau.edu.vn - www.lib.hau.edu.vn - www.lib.hau.edu.vn - www.lib.hau.edu.vn - www.lib.hau.edu.vn

[1a]

TẬP TÀU CỦA NỘI CÁC⁽¹⁾

Ngày 17 tháng 10 năm Khải Định thứ 7 [1922], Nội các tấu trình rằng, nay tiếp nhận bản tư trình của quan Đại thần Bộ Hình là Tôn Thất Tổ chiếu lệ thay mặt chuyển giao tờ tấu điều trần của quan Viên ngoại Trần Đình Chu thuộc bộ ấy để Nội các xem xét kiểm duyệt rồi đệ trình lên xin ý chỉ. Chúng thần ở Nội các vâng mệnh xem xét kỹ các điều khoản của bản tấu, trong đó có một điều khoản rất bức thiết là xin chiếu theo thể lệ của sách *Minh Mệnh chính yếu thư*⁽²⁾ để biên soạn sách *Đông Khánh Khải Định chính yếu thư* dùng cho [1b] Đông cung Hoàng Thái tử học tập vào những khi rảnh rỗi. Chúng thần ở Nội các kính xét rằng, sách *Minh Mệnh chính yếu* bắt đầu biên soạn từ năm Minh Mệnh thứ 18 cho tới năm Tự Đức thứ 35 mới hoàn thành, trước sau kéo dài hơn ba chục năm. Việc biên soạn sách vở nói chung đều phải trải qua nhiều lần soạn thảo, sửa chữa, đòi hỏi nhiều thời gian năm tháng và qua tay rất nhiều người mới thành sách, nếu không như thế quả thực không thể làm ra được bản sách tốt, quyển trật đồ sộ, trở thành tấm gương tốt đẹp cho người đời sau soi vào, chứ không phải chỉ là thứ vạch ra đường hướng sơ đẳng cho học trò học tập.

(1) Tên đề mục này do người dịch đặt ra.

(2) *Minh Mệnh chính yếu*: bộ sách do vua Minh Mệnh sai Sứ quán biên soạn từ tháng 5 năm Minh Mệnh thứ 18 (1837) đến tháng 9 năm Minh Mệnh thứ 19 (1838) thì hoàn thành.

Kính xét Thánh tổ Nhân Hoàng đế triệu ta từng dụ rằng, trăm xem thấy sách *Chính yếu* lời lẽ viết nhiều chỗ rườm rà, vụn vặt. Dục tôn Anh Hoàng đế cũng phê rằng sách này còn nặng nề rắc rối, chưa hợp [2a] ý chỉ của vua, nên vẫn có ý muốn làm cho giản lược bớt đi. Huống chi ngày nay là thời đại văn minh, những tri thức mới mẽ không ngừng xuất hiện hàng ngày. Đông cung vàng mệnh sang Tây du học, hiện đang tuân theo lời dạy bảo sáng suốt mà lược lặt thu thập những chính sách văn minh để bổ sung tinh thần vốn có của mình, sớm tối chuyên cần học hành không ngưng nghỉ. Nếu vẫn tuân theo lệ cũ mà soạn ra hai bộ sách chính yếu như trước, thì hẳn cũng sẽ phải kéo dài mất nhiều năm tháng mới làm xong; hoặc giả sử có thể hoàn thành được sớm nhưng với kết cấu nhiều môn loại phức tạp thì cũng không đảm bảo được nguyên tắc tóm tắt những điều chính yếu. Và lại, phép trị nước xét lẽ ra thì có muôn hình vạn trạng khác nhau, [2b] nhưng tìm cái cốt lõi thì đều qui chung về một mối. Cổ nhân có câu nói rằng, nắm được cái cốt lõi thì chỉ cần một câu là biểu đạt được hết, còn không nắm được cái cốt lõi thì dàn trải ra đến vô cùng. Đúng là sự học chỉ quý ở chỗ tìm về sự đơn giản cốt lõi mà thôi.

Nay xin được khảo cứu trong số những văn bản Châu phê, dụ ngữ, chúc từ, ngự chế và các bản khởi cư chú⁽¹⁾ thuộc thời gian niên hiệu Đồng Khánh và 7 năm của niên hiệu Khải Định, chỉ lựa chọn xem xét những cái mang tính chất khuôn phép dạy bảo có liên quan về chính thể, bang giao, biên tập tóm tắt lại thành hai bản (một bản kính đề là *Đồng Khánh chính yếu lược biên* và một bản kính đề là *Khải Định chính yếu lược biên*), ước chừng sau khoảng một năm hoàn thành biên soạn dâng sách lên [3a] hầu soi xét rồi mệnh cho

⁽¹⁾ *Khởi cư chú*: một thể loại sử thư theo lối biên niên thời cổ đại, do sử quan chuyên phụ trách biên chép theo thời gian về mọi hành động, lời nói hàng ngày của Hoàng đế.

khắc in, sau đó gửi sang cho Đông cung Thái tử nhân những lúc nhàn rỗi xem đọc nắm được những điều cốt lõi. Như thế dẫu đang ở xa cách trùng dương mà vẫn như được đích thân diện kiến tiếp nhận sự giáo huấn của gia đình, thiết nghĩ như thế cũng góp phần trợ giúp Thánh thượng trong việc bồi dưỡng chính đức cho Đông cung.

Chúng thần lạm được theo bồi thị gần cận nơi cấm đình, những mong được hầu hạ ở bên cạnh Đông cung, để tận sức tận trợ ngài trở nên tốt đẹp, nhưng lại sợ không dám tự ý đề đạt lên bề trên. Vạy dám đem nguyên văn bản điều trần của viên quan ấy kèm theo ngụ ý của chúng thần kính cẩn tâu trình lên bề trên xem xét [3b] và kính chờ lời phê cho biết quyết định có nên như thế hay không, sau đó Nội các chúng thần sẽ hội đồng cùng các quan bên Sử quán tuân theo thi hành.

(Trên văn bản có ghi lời Châu phê: “Bản điều trần này lí lẽ rất sát thực. Nay giao cho Nội các cùng hội với Sử quán biên tập, xong dâng lên ngự lãm”).

[1a]

LỜI PHÊ CỦA NHÀ VUA⁽¹⁾

Xét lời tấu về soạn sách *Chính yếu*, việc này dường như quá vội vã mà lại có phần tự phụ, trăm vốn rất ghét điều đó⁽²⁾. Nhưng vì Thái tử sang Tây du học mà biên soạn sách về khuôn phép gia đình thì cũng không có gì là quá. Nay sách làm xong dâng lên. Trăm đã xem hết, trong đó có những chỗ có lẽ vì đương thời bận rộn mà chữ dùng chưa được chỉnh, trăm đã dùng mực son sửa chữa lại, rồi cho phép đưa đi khắc in gởi đi kịp thời để Thái tử xem đọc nâng cao kiến thức, và sớm hoàn thành sự nghiệp học tập hội họp đầy đủ tri thức văn minh Âu Á.

Trong việc này, các sử thần đã giúp trăm phương cách rất tốt để mưu tính sâu xa, trăm rất hài lòng khen ngợi. Đối với các khanh từ Tổng tài Hồ Đắc Trung cùng bọn Cao Xuân Tiếu, Phạm Viên, Hoàng Hữu Hoàn, Nguyễn Văn Trình truyền chỉ khen thưởng riêng cho từng người. Còn các viên khác giao cho Tổng tài xem xét dự kiến ai đáng được thưởng Kim ngân, Kim tiền, Kim khánh thì kê thành danh sách tâu lên đợi chỉ quyết định.

⁽¹⁾ Tên đề mục này do người dịch đặt ra.

⁽²⁾ Chỗ này ý vua Khải Định muốn nói là vì nhà vua hiện đang ở ngôi mà đã đem việc chính sự trong 7 năm thời Khải Định biên chép thành sách để in ra là có phần vội vàng và e ngại nhà vua bị đánh giá là kiêu căng tự phụ.